

nr. 75

Junii 1986
v.

MEDEDELINGEN BLAD

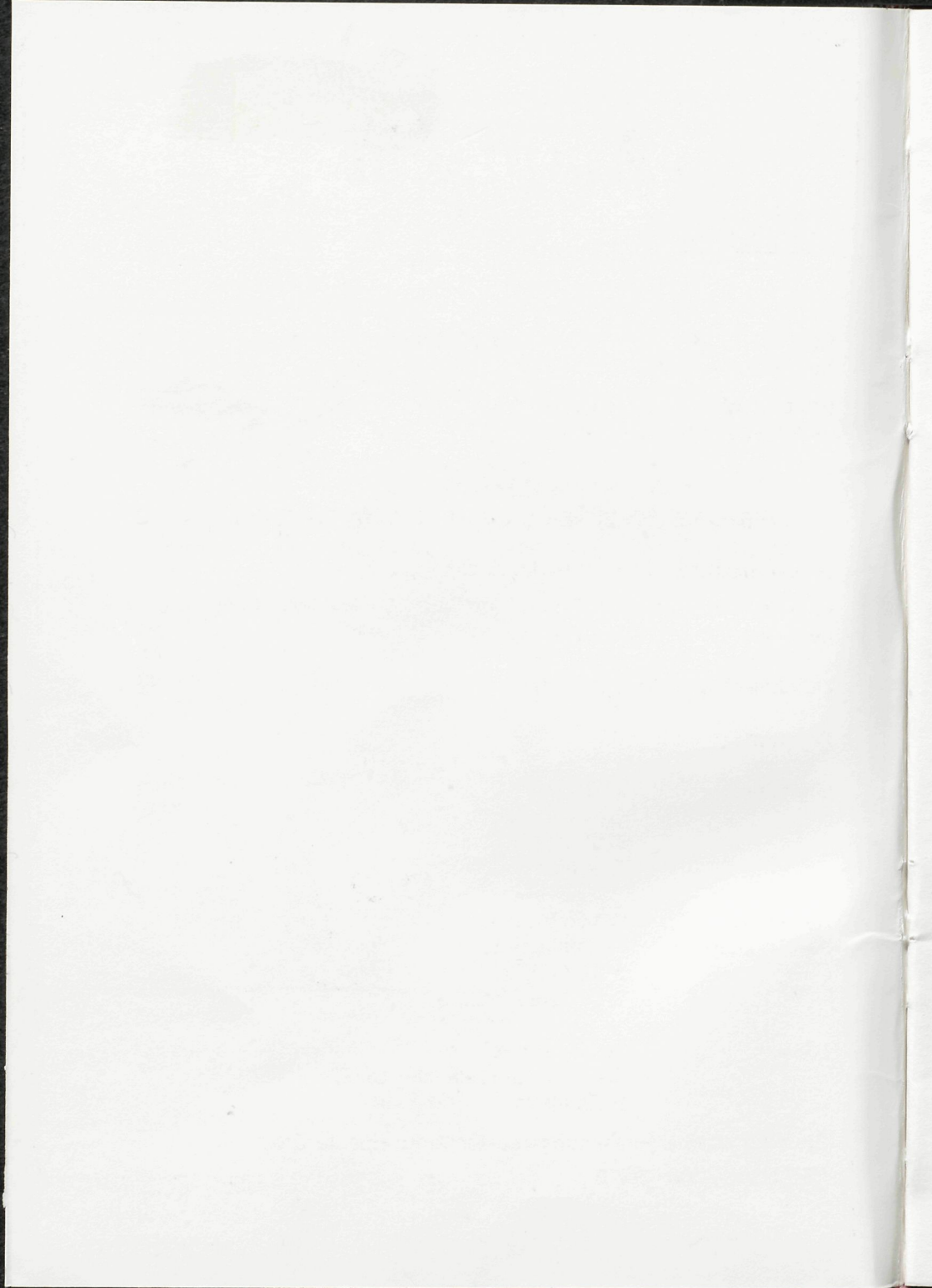

Ampt Epe

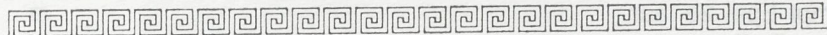
25 jaar

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

Ampt Epe

Nr. 75 juni 1986

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, 8162 HB Epe.
Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'.

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap f 20,- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter : W. Terwel,
Apeldoornseweg 41,
8172 EH Vaassen,
Tel.: 05788 - 1455.

Secretaris/
Penningmeester : W. van Putten,
Hoofdstraat 80,
8162 AL Epe,
Tel.: 05780 - 13579.

Leden : M. Endendijk,
Mevr. Th. te Riele - ter Laak,
F. Zandstra.

Giro: 119.40.15 t.n.v. Penningmeester 'Ampt Epe' te Epe.

I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

Inhoud

Ampt Epe, 25 jaar door R. Paasman	3
Een woord van waardering door burgemeester H.J. Beuke	5
25 jaar "Ampt Epe" door G.S. van Lohuizen	6
Een blik op de toekomst door W. Terwel	10
Over de oprichting van Ampt Epe door W. van Putten	12
Emst rond 1660, een belastingregister ontleed door G. Kouwenhove, archivaris	14
De Verrader, gedicht uit 1944 door Aalt van Vemde	20
Brief van burgemeester Van der Feltz aan het onder- wijzend personeel door A. v.d. Bremen-van Vemde	22
Het honderd-jarig bestaan van de Auto door F. Zandstra	23
Ds. J.A. Prins en de Eper Gemeente Woning (2) door R. Paasman	28
Recensie over "De papiermolens in de provincie Gelder- land, alsmede in Overijssel en Limburg", samen- gesteld door H. Voorn, m.m.v. Mevr. Dr. J. Hollestelle en Drs. G.D. Cornelissen de Beer door W. Terwel	39

Ampt Epe, 25 jaar

In dit jubileumnummer, de 75e aflevering van ons mededelingenblad wordt enige aandacht besteed aan dit heuglijke feit.

Dat de plaatselijke overheid het belang van het werk van onze historische vereniging inziet, moge blijken uit een bijdrage van de burge-meester de heer H.J. Beuke, waarvoor we hem zeer erkentelijk zijn. In de artikelen van onze ere-voorzitter, de heer G.S. van Lohuizen en van enkele andere bestuursleden kunt u lezen hoe "Ampt Epe" in de afgelopen 25 jaar heeft gereild en gezeild en zeker veel van de in ons orgaan gepubliceerde artikelen hebben bijgedragen tot enig inzicht in de historie van Epe, inzicht en kennis waarvan ook de bestuurderen van onze gemeente zouden kunnen profiteren als het gaat om in-grijpende beslissingen over veranderingen in onze samenleving .

Wij wijzen ook gaarne op de gewaardeerde bijdrage van de heer G. Kouwenhoven, onze streekarchivaris en op een gedicht van wijlen Aalt van Vemde, de in Epe en omgeving bekende dichter, voordracht-kunstenaar en eigenaar van de camping "De Remboe". Aalt van Vemde was een gewaardeerde persoonlijkheid over wiens werk en leven het de moeite waard is binnenkort een artikel te wijden.

Het gedicht werd ons toegestuurd door de heer en mevr. L. v.d. Bremen-van Vemde. Ze zonden ons bovendien nog een tweetal artikelen die we in dit blad en het volgende Mededelingenblad publiceren.

Ter ere van ons jubileum zal in de maand oktober een jubileumboek verschijnen dat aan de leden gratis wordt aangeboden en dat voor niet-leden tegen een nader vast te stellen prijs beschikbaar zal worden gesteld. Over de inhoud van dit boek kunnen we het volgende zeggen : U zult er onder meer in aantreffen de "concept beschrijving des Ampts Epe, door Willem, baron van Haersolte tot Yrst", "De buurschappen en maalschappen in de gemeente Epe", uit Geldersche Markenrechten, uitgegeven door Mr. J.J.S. Sloet in 1911 bij Martinus Nijhoff, Den Haag, en "Het Gortelse Bosch in de gemeente Epe (Over-Veluwe) door G. Haasloop Werner."

Tenslotte: Het "Woordenboek van Epe" door A. van den Bremen-van Vemde en L. van den Bremen is uitverkocht. Daar er nog veel vraag naar is, zijn er plannen dit boek te herdrukken. Om een indruk te krijgen hoe groot de animo hiervoor is, wordt belangstellenden verzocht dit te melden aan de heer W. van Putten, serc./penningm. van Ampt Epe, Hoofdstraat 80, 8162 AL Epe, Tel. 05780-13579

R. Paasman

Een woord van waardering

In het eerste nummer van het blad van "Ampt Epe" sprak mijn ambtsvoorganger, de heer mr. C.N. Renken, de wens uit dat de kring belangstellende lezers groot zal worden en dat "Ampt Epe" erin zal slagen, de inwoners warm te maken voor de historie van hun voorzaten.

Thans heeft U nummer 75 van het Mededelingenblad in handen, dat verschijnt ter viëring van het 25-jarig bestaan van "Ampt Epe" Bladerend in de tussenliggende nummers viel mij op welk een verscheidenheid aan historische gegevens werd vastgelegd.

Maar ook viel mij op dat het aantal "vaste" scribenten nogal gering is. Ongetwijfeld hebben zij veel tijd besteed aan onderzoek van oude boeken en tijdschriften en (ongeordende) archieven alvorens de onderwerpen aan het papier konden worden toevertrouwd.

Gaarne een woord van waardering voor het vele werk dat in het belang van de overdracht van de cultuurgeschiedenis van Epe en omgeving wordt verricht.

Bij het zilveren jubileum van "Ampt Epe" spreek ik opnieuw de wens uit dat de belangstelling voor dit werk (nog meer) zal toenemen.

"Ampt Epe" is het zeker waard.

H.J. Beuke
burgermeester

---

25 Jaar "Ampt Epe"

---

75 nummers "Mededelingenblad"

3 Redacteurs

Enige tijd na de oprichting van de historische vereniging "Ampt Epe" werd er over gesproken om een eigen blad uit te geven.

Een hele onderneming voor een jonge vereniging met 45 leden en weinig geld in kas.

Bert Paasman bood zich aan als redacteur en enkele volijverige leden stencilden het eerste nummer. In het tweede nummer schreef de redacteur: "Alle begin is moeilijk. Ons eerste nummer is dan ook niet zonder moeilijkheden verschenen en het draagt duidelijke sporen: typfouten en vooral indelingsfouten".

Dit veranderde spoedig, toen de heer M. Voogd aanbod het type- en stencilwerk voor ons blad te verzorgen. Sinds die tijd (1963-1976) verzorgde de Heer Voogd het blad op de hem bekende foutloze manier en had de redactie dáár geen zorgen over.

Bert Paasman verzorgde de nummers 1 tot en met 4, toen moest hij om studieredenen afhaken. Het is hem - door gebrek aan kopy - niet gelukt er een regelmatig verschijnend blad van te maken. Febr. 1963 - juli 1963 - febr. 1964 en jan. 1965 geven aan, dat het "vol" maken van het blad moeilijk was, vooral ook, omdat Bert Paasman - terecht - eisen stelde aan de artikelen. Het was zijn bedoeling een blad met een behoorlijk peil te maken.

En de grondslag daarvoor heeft hij gelegd.

Toen, na 2 nummers zonder redacteur, **mejuffrouw P.E. Berkhout** aanbod de redactie op zich te nemen, was het bestuur blij met deze nieuwe redactrice. Enthousiast ging zij aan het werk. Het bleek al spoedig, dat zij van plan was het werk van Bert Paasman voort te zetten: een goed blad te maken, dat de toets van de kritiek kon doorstaan. En dat is haar volkomen gelukt!

Bij haar afscheid als medewerkster van ons blad schreef ik (no. 64, oct. 1983) o.a. "Het is vooral aan haar te danken, dat de inhoud van ons blad op een verantwoord peil bleef, zó zelfs, dat prof. dr. J.J. Poelhekke in zijn 'Ter verantwoording' in 'Geschiedenis van Gelderland 1492-1795' Zutphen 1975, o.a. het 'Mededelingenblad van de histo-

rische vereniging 'Ampt Epe' als voorbeeld stelde voor de beschrijving van de lokale geschiedenis."

Mejuffrouw Berkhout heeft het zich niet gemakkelijk gemaakt. Zij stelde zich ten doel ten minste drie nummers per jaar te laten verschijnen. Dat is haar gelukt. Verder eiste zij, dat de artikelen op een verantwoord peil stonden. Dit had tot gevolg, dat zij zo nu en dan een artikel niet plaatste en dat viel haar soms moeilijk. Niet omdat het peil te laag was, maar om het tegen de schrijver te moeten zeggen. Verschillende keren heb ik haar moeten aanmoedigen om nee te zeggen, ook omdat zij zelf vond, dat het niet kon.

Daar zij drie nummers vol wilde hebben, moesten er artikelen komen van de leden! Meerdere keren heb ik haar moeten bemoedigen en tips geven: probeert u het bij die nog eens, probeert u het daar eens. Zoals wij weten is het haar steeds gelukt verantwoorde afleveringen aan ons voor te leggen.

Het kostte haar veel moeite, maar zij slaagde.

Vooraf ook door haar ernst en plichtsbetrachting. Zij had het op zich genomen, zij zou het redden, ondanks een zekere verlegenheid en een zekere moeite om zich te doen gelden. Zij vond het vaak moeilijk om bij iemand erg aan te dringen om op tijd een toegezegd artikel te leveren.

72 jaar oud begon zij in 1966 aan haar eerste nummer en ruim 10 jaar later, 1976, kwam het laatste nummer onder haar redactie uit.

En het zou juffrouw Berkhout niet zijn, wanneer zij no. 36 (juli 1975) niet een register was geweest van alle artikelen uit de 35 voorgaande nummers en een lijst van de schrijvers.

Zij had 31 nummers verzorgd. Ik schrijf nu - **verzorgd** -, maar dat hield niet alleen in, dat zij als redactrice het blad verzorgde. Zij heeft samen met haar zuster, mejuffrouw F. Berkhout, ook het blad "verzorgd". Wanneer het gestencild was, kregen zij het keurig in vellen en zij moesten de bladen op volgorde leggen, nieten, vouwen en adresseren en op de post brengen. Deze laatste taak - het postklaar maken van het blad - hebben de dames Berkhout vrijwillig en met plezier op zich genomen en steeds punctueel uitgevoerd. Aan beide dames danken wij het regelmatig verschijnen en ontvangen van ons blad.

(zie ook no. 64, blz. 27 e.v. en no. 72, blz. 21 e.v. "In Memoriam")

Toen mejuffrouw Berkhout de redactie neelegde, kreeg ik de tip van Bert Paasman: "Vraag mijn vader eens, hij is nu gepensioneerd, hij heeft dus tijd en voelt wel voor de historie en dit werk"

Deze tip was een gouden tip. Vader **R. Paasman** zegde, in een lang gesprek, toe de redactie op zich te willen nemen. Het bestuur was blij en in "Ampt Epe" no. 37, jan. 1976, schreven wij: "Als nieuwe redacteur zal nu optreden de heer R. Paasman, die wij van harte welkom heten in deze functie en die wij in vol vertrouwen de redactie overdragen".

Onze nieuwe redacteur heeft het volle vertrouwen van het bestuur meer dan bevestigd. Met enthousiasme nam hij de taak op zich om het Mededelingenblad voort te zetten in de geest van mejuffrouw Berkhout. Zeer consciëntieus werd ieder artikel onder handen genomen en soms - met toestemming van de schrijver - herschreven. Iedere keer, dat er weer een nieuw nummer samengesteld moest worden, werd mij gevraagd om te komen praten. Menig uur hebben we samen in de studeerkamer gezeten om de artikelen door te nemen, ze te wegen, ook om te kijken of ze historisch juist waren en om ons af te vragen of het de moeite waard was. Het was allemaal heel verantwoord, wat er in kwam. Evenals bij mejuffrouw Berkhout, moest ik tips geven waar nog wat te halen was. En het resultaat: de onder redactie van de heer Paasman verschenen nummers kunnen stuk voor stuk de toets van de kritiek doorstaan. Ieder nummer is weer prettig om te lezen en de verscheidenheid aan artikelen is groot.

Van 1976 tot 1979 hield de heer Paasman zich aan: "het blad verschijnt als regel in januari, april, en oktober".

Maar in het eerste nummer van 1979 stond: "Het blad verschijnt 4 keer per jaar". Gewoon één nummer méér per jaar en er voor zorgen dat het kwam óók! Het is niet altijd eenvoudig geweest om ze vol te krijgen, maar het lukte.

Waar de heer Paasman meer moeite mee had, was, dat de nummers niet op tijd verschenen. Hij zelf zorgde wel dat de kopy op tijd bij de drukker was en dat de gedrukte kopy zo spoedig mogelijk gecorrigeerd terug ging. Maar wanneer het stagneerde bij de drukker of bij de bestuursleden, die voor de verzending zorgden, dan zat het hem niet lekker.

Toch - met dit nummer mee - heeft hij 38 nummers verzorgd en hoe! Ik geloof, dat het bestuur blij mag zijn met deze redacteur en ik hoop, dat hij het nog enige jaren zal vol houden.

En nu heb ik nog een wens.

Mejuffrouw Berkhout heeft als no. 36 een register samengesteld van alle artikelen uit de eerste 35 nummers.

Wie neemt de taak op zich een register te maken van alle artikelen uit de tot nu toe verschenen 75 nummers? Voor leden zou dit een groot gemak zijn, want de onderwerpen, die behandeld zijn, zijn niet meer te overzien.

Ik ben benieuwd of een van de leden het aandurft!

G.S. van Lohuizen.

Een blik op de toekomst

Als voorzitter van onze jubilerende vereniging wil ik graag de gelegenheid benutten mij in dit jubileumnr. 75 te richten tot de leden van Ampt Epe en de vele verdere lezers van ons mededelingenblad. In het tijdsbestek van vele eeuwen, waarin de leden van een historische vereniging hun naspeuring doen, stelt een periode van 25 jaar niet zo erg veel voor. Toch zult U in de bijdragen van o.a. onze Erevoorzitter en secretaris kunnen lezen dat er zich toch wel het nodige heeft afgespeeld in onze vereniging in de afgelopen 25 jaren.

Het is dan ook niet mijn bedoeling ook een historische terugblik te geven. Gaarne zou ik dit jubileum willen aangrijpen met U een blik op de toekomst te werpen. De aandachtige lezers van ons mededelingenblad hebben kunnen constateren dat het telkens weer een klein aantal van onze 330 leden zijn die er met onze voortreffelijke redacteur, de heer R. Paasman, voor zorgen dat 4 maal per jaar weer een interessant nummer van ons blad bij hen in de brievenbus valt. Als bestuur zijn wij erg dankbaar voor deze medewerking. Toch zou ik graag zien dat meerdere leden dit kleine "schrijverscorps" zouden gaan versterken. Op deze wijze kan er ook nog meer variatie in de artikelen worden gebracht. Zeg niet te gauw "dat kan ik niet". Heeft U bij een onderzoek wat gevonden waarvan U denkt dat het wel eens interessant zou kunnen zijn voor een groter publiek, schroom dan niet er een artikel voor Ampt Epe van te maken. U kunt altijd een beroep doen op uw bestuur als U er niet helemaal uit kunt komen en natuurlijk is ook onze streekarchivaris, de heer van Kouwenhoven, altijd bereid U aanwijzingen en een behulpzame hand te bieden tijdens zijn "zittingsweek" op het gemeentearchief.

Wij als bestuur zullen proberen in de nabije toekomst te starten met een werkgroep om gezamenlijk een onderzoek over een bepaald onderwerp ter hand te nemen, om zodoende meerdere leden daadwerkelijk bij een historisch onderzoek te betrekken en zo samen tot een publikatie in ons verenigingsblad te komen. Op deze wijze kunnen wij er dan samen voor zorgen dat ook in de komende jaren de redactie van Ampt Epe uit voldoende aanbod van kopy kan putten. Heeft U verder nog suggesties voor b.v. een lezing of zou U graag een bepaald onder-

werp eens in ons blad behandeld zien, trek dan gerust eens bij een bestuurslid aan de bel. Een bestuur alleen kan maar heel weinig doen, maar met medewerkende en meedenkende leden kan er heel veel gebeuren. Overtuigd van Uw aller inzet zie ik de komende 25 jaar dan ook hoopvol tegemoet.

W. Terwel

Over de oprichting van Ampt Epe

In het "Veluws Nieuws" van 20 juni 1961 stond een kort redactioneel stukje onder de titel "De geschiedenis van Epe".

Daaruit citeren we: "Onderzoek het nieuwe, maar bewaar het oude, zo luidt een waardevol advies. Het is goed dat er altijd weer mensen zijn, die hun woonplaats zoveel liefde toedragen, dat zij zich in haar historie verdiepen en zich ontfermen over veel belangrijks, dat anders in de smeltkroes van de tijd verloren zou gaan." Verwezen wordt naar een kleine advertentie in datzelfde Veluws Nieuws waarin de heren G. ter Braak en G.S. van Lohuizen verzochten om "zij die zich op de een of andere manier bezighouden met de geschiedenis van Epe" op donderdag 22 juni om 8 uur in Vijvervreugd te komen met het doel om een groep of vereniging op te richten.

Een week later lezen we dat dit gelukt is: negen personen hadden zich aangemeld. Het voorlopig bestuur bestond uit de heren, G. ter Braak, G.S. van Lohuizen en T. Schuurman.

Op 13 oktober werd een tweede vergadering gehouden, waarin definitief tot oprichting werd besloten, statuten werden opgesteld en een bestuur gekozen. De contributie werd vast gesteld op f 5.— per jaar. Het ledental was al gegroeid tot 18 leden, waarvan, zo meldt het Veluws Nieuws trots "zelfs één van buiten de gemeente".

Een maand later waren er 27 leden en werd de naam van de vereniging vastgesteld: "Ampt Epe".

De eerste lezing werd gehouden (door dhr. Van Lohuizen). Een van de eerste activiteiten van de vereniging was het zoeken naar veldnamen. In diverse redactionele stukjes in het Veluws Nieuws en in N.A.C. werd de bevolking gevraagd hieraan mee te werken.

In februari 1963 werd het eerste "Mededelingenblad" uitgegeven, in gestencilde vorm.

In 1968 werd voor het eerst een lezing tesamen met een andere vereniging georganiseerd. De leden van de KNNV werden uitgenodigd voor een lezing over onderzoekingen aan de Celtic Fields in Vaassen. Dit was tevens de eerste maal dat de resultaten van die onderzoekingen openbaar werden gemaakt.

In 1968 veranderde het dagelijks bestuur. A.J. Veninga werd secretaris, C. Stork penningmeester.

In 1975 volgde W. van Putten dhr. Veninga op als secretaris. Voor het

eerst weden ere-leden benoemd: Mej. Berkhout vanwege haar jarenlange redacteurschap, en dhr. Voogd die alle nummers van het Mededelingenblad had getypt en samengeniët.

In 1976 werd op verzoek van de "Stichting Behoud" en Ampt Epe door B & W het principe-besluit genomen tot het inrichten van een museum/oudheidkamer in het voormalige gemeentehuis. Het zou nog jaren duren voordat dit werkelijkheid werd....

Vanaf dat jaar, er waren nu 70 leden, werd het Mededelingenblad in offset uitgegeven. Het werd nu mogelijk afbeeldingen duidelijk af te drukken.

1976 was ook het jaar dat Epe en Oene 800 jaar bestonden (het feit was door Ampt Epe ontdekt).

Leden van de vereniging, de heren Van Lohuizen, Terwel en Zandstra, stelden het boek "Epe en Oene 800 jaar" samen, dat door de gemeente werd uitgegeven.

Deze heren en de heer Paasman tekenden ook voor "Honderd jaar Epe", een boek uitgegeven door drukkerij Hooiberg.

In 1981 verscheen de nieuwe Bibliografie van Epe, een lijk boekwerk samengesteld door Mej. P.E. Berkhout.

Een jaar later werd onder grote belangstelling het eerste exemplaar uitgereikt van het Woordenboek van Epe, geschreven door de heer en mevrouw Van den Bremen. Dit boek zou binnen de kortste keren uitverkocht zijn. Ook de tweede druk was snel op.

Eind 1985 werd samen met de Stichting Behoud een kalender uitgegeven met weinig bekende afbeeldingen van de gemeente.

Nu, in dit jubileumjaar, hoopt Ampt Epe weer een bijzondere uitgave te kunnen realiseren. Dit boekwerk zal aan het eind van het jaar aan de leden worden toegezonden.

In 1985 nam dhr. van Lohuizen afscheid als voorzitter van Ampt Epe. Wegens zijn buitengewoon grote verdiensten voor de vereniging werd hij benoemd tot ere-voorzitter.

Dhr. van Lohuizen werd opgevolgd door dhr. W. Terwel.

Veel lof, ook uit kringen van deskundigen, heeft Ampt Epe altijd mogen ontvangen voor de inhoud van het "Mededelingenblad". Dat is te danken aan de auteurs, maar vooral ook aan de redakteuren: achter-eenvolgens Bert Paasman, Mej. P.E. Berkhout en nu al weer 10 jaar R. Paasman.

W. van Putten

Emst rond 1660, een belastingregister ontleed

Verpondingskohieren

In het oud archief van de gemeente bevinden zich onder inventarisnummer 59 tot en met 61 vier verpondingskohieren. Een kohier is een register waarin te ontvangen belastingbedragen zijn genoteerd; en de verponding was een belasting op onroerend goed. Het oudste register, nummer 59a, is aangelegd in 1660. Er zijn tot 1666 aantekeningen in gemaakt van gedane betalingen. Het jongste van de vier kohieren dateert van 1675 en heeft aantekeningen tot 1677.

Alle onroerend goed in het Ampt Epe staat in deze registers genoteerd met het bedrag aan belasting dat er over was verschuldigd.

Om een idee te geven van de inschrijvingen zelf volgen er hier twee:

"Jacobus Tichlerus, predikant te Deventer (uitheems), eigenaar, en Aert Willems, pachter, van het Hull, 14 gulden en 14 stuivers."

"Jan Harms te Wissel (uitheems), 1 morgen in 't Emsterbroek, 13 stuivers, 6 penningen".

Buurschappen

Het register van 1660 bevat 272 bladzijden en is als volgt onderverdeeld:

Dijkhuizer gilde	13 blz.
Zuuker gilde	22 blz.
Dorper gilde (Epe)	24 blz.
Wisseler gilde	14 blz.
Westendorper gilde	4 blz.
Gortel	13 blz.
Westendorp uitheemsen	2 blz.
Gorteller bos	8 blz.
Emster gilde	22 blz.
Vaassen, waaronder Niersen	50 blz.
Kerspel Oene	45 blz.

Emst

Om een indruk te geven wat allemaal mogelijk is met deze verpondingskoghieren, heb ik wat met de gegevens van Emst in het oudste register zitten stoeien. Onder Emster gilde zijn 114 inschrijvingen gedaan. Om te beginnen heb ik de huizen, die in het register worden vermeld, geteld. Het zijn er 49. Ik heb daarbij gerekend: "het erve op Hinckel, het Hull", en "den Vleckert". Bij de andere staat overal "huis", meestal direkt gevolg door: "en hof". Aangenomen mag worden, dat deze hof het erf is waar het huis op staat.

Gezinshoofden

Dankzij de vermelding van huizen kunnen de personen die hoofdbewoner en dus gezinshoofd zijn met grote waarschijnlijkheid worden achterhaald. Dat zijn de pachters (p), tochtenaars (t) (= vruchtgebruikers), en de eigenaars/bewoners (e).

De gezinshoofden zijn dan:

Aelberts, Gerrit	blz. 116	nr. 4, e.
Aelberts, Jan	116	3, e.
Aelberts, janneken	114	4, e.
Aelberts, Willem	115	4, e.
Aerts, de weduwe van Hermen,	127	1, e.
Dercks, Hermen	114	5, e.
Dercks, Rutger	117	5, e.
Diepen, Henrick van	122	3, e.
Ems, Gerrit Henrix van	121	4, t.
Gerrits, Aert	122	1, p.
Gerrits, Jan	128	2, e.
Gerrits, Jan	120	2, p.
Gerrits, Thuenis	125	2, p.
Gijsberts, Lubbert	116	6, e.
Gijsberts, Peter	117	3, e.
Gijsberts, Reijnder	116	1, e.
Harmsen, Joost	122	1, p.
Henrix, Bartelt	120	1, p.
henrix, Gerrit	119	3, e.
Henrix, Gerrit	119	5, p.
Houdenbalch, jonker Evert van	118	4, e.
Jacobs, Steven	118	1, e.
Jansen, Derrick	114	6, p.
Jans, Geerlich	112	5, p.
Jansen de Jonge, Gerrit	124	1, e.

Jansen den Olde, Gerrit	123	1, p.
Jansen, Hermen	127	5, e.
Jans, Jacob	124	5, t.
Jans, Jacob	126	4, e.
Jans, Melger	121	2, p.
Jans, Wier	117	1, e.
Jurriens, Henrick	116	2, e.
Locht, Henrick	121	1, p.
Lubberts, Jan	115	3, p.
Lubberts, Mense	125	5, e.
Martens, Aert	127	3, e.
Martens, Dries	127	4, e.
Mensen, Jan	125	1 e.
Peters, Aert	114	1, e.
Reynders, Dries	127	2, e.
Reynders, Dries	126	5, e.*
Reynders, Egbert	121	3, p.
Reynders, Egbert	126	2, e.
Roeloffs, Cornelis	117	6, p.
Toenis, Aelbert	114	2, e.
Willems, Aert	115	1, e.
Willems, Aert	119	2, p.
Willems, Jan	124	4, p.
Willems, Tuenis	115	5, e.

* vervallen huis

De eigenaars/bewoners zijn dus met 31 in de meerderheid ten opzichte van de 18 pachters en vruchtgebruikers.

De mensen met een familienaam (Van Diepen, Van Ems, Van Houdenbalch en Locht) zijn met zijn vieren sterk in de minderheid tegenover de mensen die een patroniem (vadersnaam) voeren. Bij twee personen met de naam Gerrit Jans is, om een onderscheid te maken, een bijnaam geplaatst: de Jonge en den Olde. Dit zijn niet persé familienamen, deze mannen kunnen zelfs wel familie van elkaar zijn.

''Uitheemsen''

Natuurlijk waren er ook mensen en instanties buiten Emst die hier eigendommen hadden. Het waren er 22, onder anderen: Ds. Tichlerus te Deventer en het St. Peters gasthuis te Arnhem. Zij bezaten gezamenlijk 64,5 morgen hooi- en broekland, en (opvallend weinig) 3 mud zaailand. Van het in totaal 175 morgen aan oppervlak vermelde hooi- en weiland is dus ongeveer een derde in handen van mensen buiten Emst.

Grondgebruik

Bij 50 van de in totaal 114 inschrijvingen wordt het grondgebruik vermeld: 25,25 morgen weiland, 14,5 morgen hooiland, 15,5 mudde, 2,5 schepel en 2 spint zaai- en bouwland. Van 125 á 135 morgen wordt geen gebruik gemeld, maar aangezien steeds hooi- en weiland met morgens worden gemeten en zaailand in mudden, etc, zal ook hier wel hooi- of weiland zijn bedoeld. Dat onder deze 125 á 135 morgen ook het Vossenbroek valt, groot 50 á 60 morgen, dat vaak onder water stond, versterkt het vermoeden, dat het hier om grasland gaat. (Er gaan 4 spint in een schepel en 4 schepel in een mudde. Van oorsprong zijn dit inhoudsmaten voor droge waren. De betekenis hier is: zoveel land als men met een mud, schepel of spin zaaigoed kon inzaaien. Een mud varieert van 0,45 tot 0,78 ha. Een morgen is 0,865 ha.)

Ondanks onzekerheid over bepaalde cijfers, kan mijns inziens worden gesteld, dat in 1660 in Emst beduidend meer grasland dan akkerland was.

Akkerland werd overigens meer dan tweemaal zo hoog in de belasting aangeslagen dan grasland: 1 mudde zaailand *f* 1, 325, 1 morgen grasland *f* 0.666.

Grenzen

Bij benadering kunnen de grenzen van Emst worden vastgesteld. Ik ga er van uit dat de zuidgrens overeenkomt met de grens tussen de kadastrale gemeenten Epe/Oene en Vaassen en de oostgrens met de gemeentegrens langs de Grote Wetering. Wat de noordgrens betreft: de boerderij de Esschert wordt in dit register bij Zuuk gerekend, evenals de Kappert en de Wolfskampen (resp. blz. 21, 21 en 34), terwijl de Wijnbergen onder Emst vallen. Hiermee is de noordgrens redelijk nauwkeurig te trekken. Anders is dat met de westgrens. Westendorp is in het kohier apart opgenomen, dus de grens moet tussen Emst en Westendorp liggen, maar waar? Vooral moet in gedachten worden gehouden dat het huidige dorp Emst pas na het midden van de vorige eeuw op die plaats is gegroeid. Zo er voor 1800 al van een kern van Emst kan worden gesproken zou ik die zoeken bij de Loobrink.

Veld- en huizenamen

De gevonden topografische namen zijn: Emsterbroek (19x), Voorsterbroek (2x), Vossenbroek (2x), Brant (2x), de Rentsert, Emsterenk, Withaegen (2x), 't Lintgoor (2x), de Floyte (2x), de Vlekkert (2x), de Eekte, 't Hull en Hinckel. Een behoorlijk aantal hiervan zijn nog bekend.

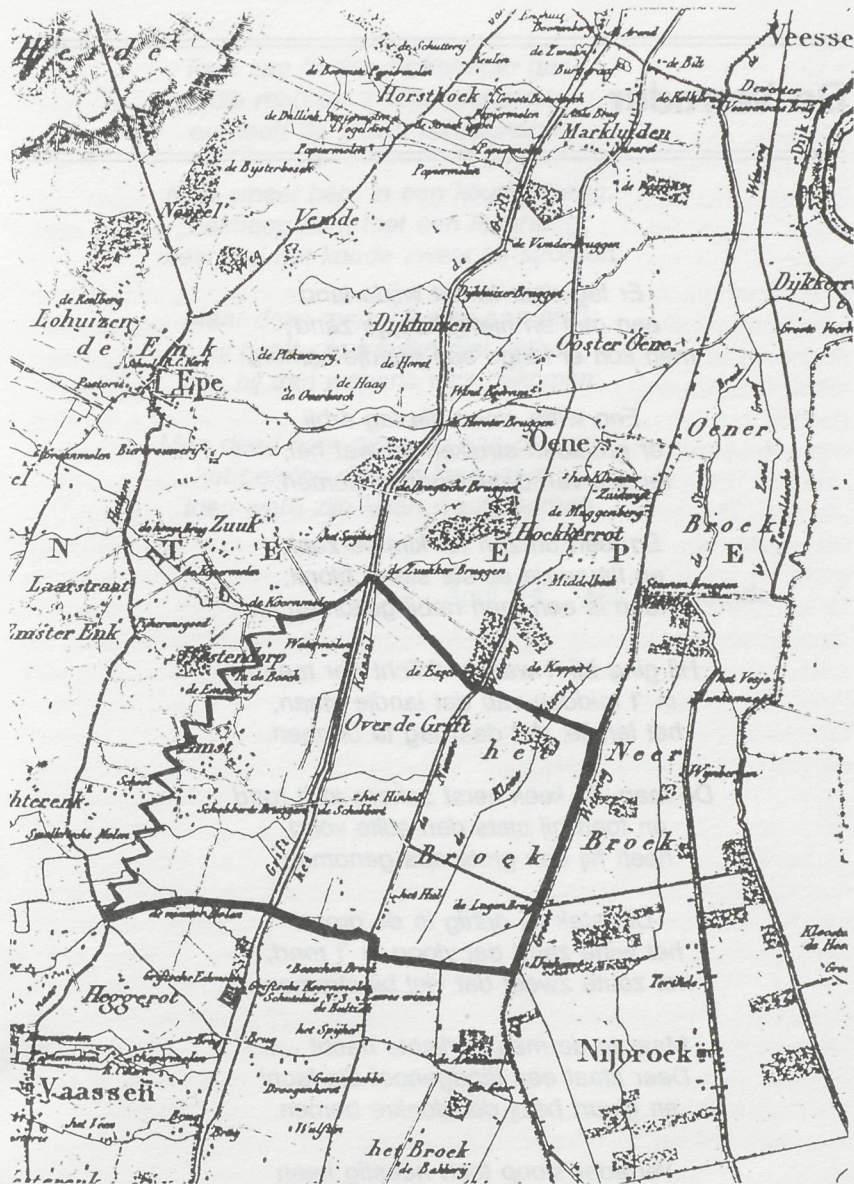
Slot

Het voorgaande moet worden beschouwd als een probeersel, een demonstratie van wat er kan met op het eerste gezicht saaie en chaotische registers. Veel meer is er mogelijk als het gehele Ambt in ogenschouw wordt genomen en het onderzoek over een langer tijdvak wordt uitgebreid. Dan bedoel ik uiteraard deze vier verpondingskohieren van 1660 tot en met 1677, maar ook een aantal oudere die in Hattem in het archief berusten vanaf 1624. Mogelijk zijn een aantal gegevens te vergelijken met de registers van de Liberale Gift van het midden van de 18de eeuw en met het begin van het kadaster van 1830. Ook zou een vergelijk kunnen worden gemaakt met andere gemeenten. Moge dit artikel voor belangstellenden een aansporing zijn om verder onderzoek te doen in oude archieven.

Voor de oude maten is gebruik gemaakt van: J.M. Verhoeff, Oude Nederlandse maten en gewichten. Mogelijk kan met behulp van wat rekenwerk gebaseerd op deze kohieren de door Verhoeff genomen maten worden bevestigd of gespecificeerd.

Zo kon zijn bewering dat er 4 schepel in een mud gaan met een eenvoudige vierkantsvergelijking worden bevestigd op grond van gegevens uit Emst in dit kohier.

G, Kouwenhoven
Streekarchivaris.

Op basis van een oude topografische kaart (circa 1840) is de grens van het Emster gilde aangegeven. U ziet dat langs de weg van Vaassen naar Epe geen bebouwing is en de kaartmaker de naam Emst in een concentratie van huizen op de Loobrink heeft gezet.

De Verrader

---

*Er lag daar in het wijde land
een mul en nietig hoopje zand;
men kon er langs een paadje komen.*

*Een witte steen die lag erbij
er groeiden struiken en wat hei,
terzij ervan daar stonden bomen.*

*En toen de zon ter kimme zonk
en flauw de eerste sterre blonk,
toen is een man nabij gekomen.*

*Hij ging bij 't wassend licht der maan
in 't midden van dat landje staan,
het landje, dat daar lag te dromen.*

*De man, hij keek eerst scherp in 't rond
en toen hij niets dan stilte vond,
heeft hij een grote spa genomen.*

*Die stak hij driftig in de grond
het witte zand dat vloog in 't rond,
het zoute zweet dat viel bij stromen.*

*Maar in de maanverlichte nacht .....
Daar staat een landgenoot die lacht
en gluurt bezij der donkre bomen.*

*Verrader sloop toen haastig heen
en lachte stil wat voor zich heen;
hij zal zijn judasloon bekomen.*

Toen zag 'k een moffenauto gaan,
die reed op 't stille plekje aan
en heeft de graver meegenomen.

Men smeed hem in een koud gevang,
bekneep hem met een foltertang;
weer viel het koude zweet bij stromen.

Maar deze man, hij was een held;
hij heeft zijn beulen niet verteld
hoe hij aan wapens was gekomen.

Men deed hem gaan tot aan de muur;
het peleton dat gaf toen vuur, ...
toen werd zijn leven weggenomen.

April '44 Aalt van Vemde

Brief van burgemeester v.d. Feltz aan het onderwijzend personeel.

Epe, den 24 oktober 1828

Van tijd tot tijd bij mijne schoolbezoeken opgemerkt hebbende dat zoo wel door de onderwijzers als door de leerlingen bij het doen van vragen en het geven van antwoorden geen zuiver Nederlands gesproken wordt, maar men zich integendeel veelal bediend van de Landstaal; het evenwel een vereischte is dat, om eene goede zuivere taal te hebben men die behoort uittespreken - zoo als dezelve geschreven wordt - zonder te kunnen horen uit welke Streek des Lands iemand te huis behoort: Zoo heb ik gemeend om dit gebrek hetwelk alhier plaats vind te verbeteren, Ulieden aandacht hierop te moeten vestigen met verzoek de kinderen aan Uwe zorg toevertrouwd, bij het belangrijke van eene zuivere uitspraak te bepalen en te willen zorgen dat voor het vervolg de plaatselijke uitspraak vermeden worde teneinde daardoor mede te werken aan het invoeren van eene algemeene zuivere uitspraak bij de Ingezetenen dezer Gemeente.

Ik verwacht van den ijver waarmede Gij(ieden) dat het goede bezielt zijt hiervan de beste gevolgen.

De Burgemeester,

Uit bovenstaande brief zal u duidelijk worden dat men anno 1828 de nederlandse taal hooghield. Wel blijkt dat de burgervader van toen het dialect wilde laten verdwijnen. Maar iets dat men kwijt wil, groeit vaak tegen de verdrukking in.

Nu, zo'n 160 jaar later, is het begrijpelijk dat men houdt van een goed gesproken en geschreven Nederlands. Dat is zonder meer belangrijk. Maar ik blijf mijn streektaal, mijn moedertaal, koesteren door haar te spreken en te schrijven waar dat mogelijk is. Want voor mij is het een taal met een hoofdletter en gelukkig nog lang niet stervende, alle burge-meesters ten spijt, in het verleden en nu.

Deventer

A. v.d. Bremen-van Vemde.
(Alve).

Het honderdjarig bestaan van de Auto

Een eeuw nadat de eerste vierwieler de stoffige wegen van de Veluwe en met name van Epe onveilig maakte, is de auto niet meer weg te denken uit het straatbeeld. Maar autorijden in 1986 is wel heel wat anders dan in grootvaders tijd. Auto-technisch zowel wegen-technisch is er veel veranderd.

Autorijden in het einde van de vorige eeuw was een hele belevenis. In glimmend gepoetste koetswerken, dikke rook- en stofwolken achterlatend, toerde men door de dreven. Oudere mensen herinneren zich nog, hoe soms een heel dorp uitliep waneer een auto op de dorpswegen verscheen. Dat was een belevenis en er werd dagen over gesproken. In het begin leek de auto nog het meest op een koets waarvan de paarden in de motorruimte gestopt waren. Men stapte ook in als in een koets.

Maar hoe waren de wegen destijds?

Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis heeft in het *Tijdschrift voor Staatshuishoudkunde en Statistiek*, uitgegeven in 1859, dat keurig voor ons opgeschreven; hij schrijft:

"Na de invoering van het Provinciaal Reglement op de Buurtwegen in 1823, is mij geen algemeene staat of overzicht van de Gelderse wegen bekend. Het is zoo voor dit, als voor de volgende geslachten, niet onverschillig te weten:

- 1°, wanneer de veelvuldige verbeteringen hebben plaats gehad,
- 2°, op welke wijze die zijn gesteld,
- 3°, welke subsidiën daarvoor zijn gegeven en door wie.

Men spoort thans nog wel in de geschiedenis na de wegen, die reeds voor eeuwen bestaan hebben. Laat ons echter zien, wat er met de wegen in onzen tijd en onder ons oog geschied zij!

Vele zijn door andere vervangen en zullen niet of slechts met een enkel woord worden aangestipt.

Ik heb hiervoor de Veluwe uitgekozen, als die streek van ons Vaderland, waar ik de eer gehad heb meer dan 20 jaren (van 1828-1851) districts-commissaris te zijn geweest en waar mede ik dus geacht mag worden het beste bekend te zijn."

Hij constateert: "Het onderhoud der wegen, zowel door het Rijk, de Provincie, als de gemeenten en particulieren is goed. Waar het tegen-
deel plaats heeft zal dit opgegeven worden.

Beginnen we nu met onze hoofdstad: Arnhem.

De schoone ligging en de prachtige aanbouw, die nog onafgebroken voortgaat, verheffen de hoofdstad onzer Provincie tot eene der
schoonste steden van Europa.

Wij zullen ons evenwel beperken tot de gemeente Epe met eventueel
de aanliggende gemeenten waar dit nodig is!"

Na enige omzwervingen op de Veluwe komen we in Terwolde:

"Bij het dorp Terwolde is een grindweg, het 'Vuile gat' genaamd
loopende in de richting van Nijbroek, Oene, Vaassen en Epe; deze
weg is nu geheel begrind en splitst zich in twee takken, die naar Vaassen
en Epe lopen, over het grondgebied der gemeente Epe. Hij is geheel
ten koste der gemeente Epe en heeft geen tol. Deze bijzondere ge-
lukkige omstandigheid vordert eene verklaring, temeer omdat deze
bron van inkomsten nu meermalen zal voorkomen.

Er bestond op de Veluwe eene hoeveelheid heidegronden, onbetwist-
baar aan het Rijk in eigendom toebehoorende.

Sedert onheugelijke tijden waren deze gronden heerloos, maar in volge-
buik bij de ingezetenen, die er naar lust en believen mede handelden,
zonder iets, zelfs eenige belasting voor te betalen.

Deze stand van zaken kon echter niet langer duren. Het Rijk begon
belasting in te vorderen, maar niemand wilde die betalen.

Het scheen mij toe, dat het best was, als het Rijk deze gronden op
billijke voorwaarden aan de gemeente verkocht en dat hierin groot
voordeel voor beide partijen voorzien was, zoo heb ik niet opgehouden
daarop te blijven aandringen, tot het mij is gelukt, om, na een strijd
van 10 jaren, deze gewigtige zaak in 1842 tot stand te brengen.

Toen werden deze gronden volgender wijze aan de gemeenten
verkocht.

Oldebroek	kreeg	3640 bunders	voor	f	2400
Doornspijk		1840		f	2000
Ermelo		9705		f	6000
Putten		1325		f	700
Ede		650		f	1500
Renkum		830		f	830
Epe		3536		f	3000
Heerde		3622		f	2200
		25148 bunders		f	18360

De betaling werd zeer voordelig, in 20 termijnen en in 20 jaren te betalen, gesteld.

Het gelukte mij de gemeenten tot perceelsgewijze verkoop te bewegen en dit viel boven alle verwachting uit.

In 1854 was er verkocht voor:

Oldebroek	1012 bunders	f	6065
Doornspijk	749	f	3555
Ermelo	2836	f	23420
Putten	607	f	6264
Ede	20	f	707
Renkum	168	f	3328
Epe	1372	f	21194
Heerde	1325	f	15510
	8089 bunders	f	80043

Behalve deze verkochte gronden, bleef er genoegzaam grond voor de schapen, plaggen en schadden over; daarbij werden er in verschillende gemeenten bepotingen als breede singels langs de wegen aangelegd.

Overall werden deze gelden op de nuttigste wijze gebruikt, hetzij door belegging op het grootboek, door aflossing van schulden, door de renten te gebruiken, tot betaling van het te kort op de verwaarborging van de rente voor het kapitaal van de straatweg langs de Zuiderzee en voor verbetering van wegen. Epe begon met het laatste.

Ziedaar het fonds, waaruit de kosten voor de wegen van Vaassen en Epe op Deventer konden bestreden worden, zonder dat het nodig was, tol te heffen.

In de gemeenten Rheeden, Brummel, Voorst, Apeldoorn, Barneveld, Hoevelaken, Rozendaal, Scherpenzeel en Doorweerth waren geene heidegronden, waarvan het Rijk zich den eigendom toekende. Over de woeste gronden dezer gemeenten hadden Mark- of Maalbestuuren van eeuwen her, het regt van eigendom, dat door niemand betwist werd.

De straatweg van Arnhem op Apeldoorn is een "schijnbaar" belangrijke weg langs 25.500 el met 5 tolleren die zich in dit dorp met de grindweg op Hattem verbindt en daardoor de kortste weg tussen Arnhem en Zwolle daarstelt. Ik noem dit een "schijnbaar" belangrijke weg omdat deze kortste weg niet de belangrijkste weg naar Zwolle is, de weg, die

de meeste passagiers en goederen oplevert, is de geliefdste en voor eigenaren van openbare rijtuigen de voordeeligste; dus (Arnhem-Zutphen-Deventer-Olst-Zwolle) op deze weg is zeer weinig vertier.

Als vervolg op de weg Arnhem-Apeldoorn vermeld ik nu de grindweg van Apeldoorn over Vaassen, Epe en Heerde op Hattem, want deze weg beheerst als het ware deze gemeenten, daar de hoofddorpen ervan doorsneden worden. Hij is lang 31143 ellen en heeft 5 tollén.

Plaatsen wij ons op de grenzen van Apeldoorn, dan levert deze weg aanvankelijk niets merkwaardigs op.

Aan hen, die het welvarende dorp Vaassen niet kennen, wordt aangeraden, eene korte wíjl te vertoeven tot bezichtiging van de schoone buitenplaats "de Kannenburg", thans in eigendom behoorende aan den Heer d' Isendoorn á Blois. Dit kasteel behoort tot de oudste en best onderhoudené van ons Vaderland.

In 1402 werd zekere Klaas van Herwen er mede beleend. Het was hier dat de beruchte Maarten van Rossum veel vertoefde.

Hier wordt zijn bekkeneel en en schoon portret; ten voete uit nog gevonden en de eigenaar vermeent de beste bewijzen voor de identiteit van ouds te bezitten. Zijn plat, breed en ingedrongen bekkeneel met een sabelhouw voorzien, komt zeer goed met het portret overeen.

De tegenwoordige eigenaar bezit een verlot door Keizer Karel V verleent, tot oprichting van eenen papiermolen in 1500.

Deze plaats is beroemd om de prachtige eikenboomen die zeer goed met die van het Loo en het Haagsche bos kunnen mededingen.

Van Vaassen ontwikkelt zich een zand-weg Gortel en Soerel die ten westen op Apeldoorn en ten oosten op Epe schiet; deze dient bijna uitsluitend tot aanvoer van landbouwvoortbrengselen en heideplaggen.

Behalve de reeds opgegeven wegen onder Epe is daar een weg onder voor de buurschap Emst en de gemeente Voorst door Terwolde.

Uit Epe schiet een weg op de Griftvaart, Oene en Nijbroek; deze is begrind tot Oene en van veel belang.

Langs het geheele Griftkanaal loopt een weg, die over het algemeen zeer zanderig is en bij betere wegen weinig gebruikt wordt.

De weg van Epe over den Zwaluwenburg op Oldenbroek en Elburg is begrind en van veel belang. De kosten door de gemeenten gedragen, waren geraamd op f 41.574,75. De provincie gaf in 1855 een subsidie van f 8000; de weg is lang 13600 el. Een gedeelte van deze weg voert over Tonzel ook naar Nunspeet, maar hier is een vak onbegrind lengte 9000 el. Het wil nog niet lukken om dit eind begrind te krijgen en daar door is de gemeenschap tusschen Nunspeet, Epe, Deventer, Zutphen, en Arnhem verbroken.

Er is een weg die van Epe op de Dellen loopt. Vroeger was deze weg, als de beste op Elburg nogal gebruikt, maar thans nu er een grindweg over den Zwaluwenburg op Elburg loopt, doet hij weinig nut. De weg van Epe is nu gedeeltelijk begrind, voor zover hij tot de gemeenschap met Elburg behoort, maar vandaar op Soerel is het een zandweg. Van Epe op Heerde levert de grindweg niets belangrijks op.

In het maken en onderhouden van de wegen heerscht een verschil tusschen vroeger en thans. Vroeger werden de ingezetenen door de Burgemeester opgebood om wegen te maken of te herstellen.

Dit hield veel bezwaar in; de tijd daartoe gekozen viel meestal in het voorjaar, wanneer de landbouw het meeste werk vorderde. Dit was nadeelig voor de wegen en voor de landbouw.

Langzamerhand is men hier van terug gekomen door deze werken aan te besteden en dit acht ik een schoone verbetering. Men moet goed betalen, dan kan men goede wegen krijgen en behouden, maar dan moeten de aannemers ook gestreng nagegaan worden, waartoe de heeren Burgemeesters en veldwachters op hunne ronden door de gemeenten de natuurlijke inspecteurs zijn.

En tot welk besluit moet nu dit overzicht leiden? Wij geloven hiertoe dat er in de laatste tijden zeer veel voor de gemeenschap der Veluwe is gedaan, dat dit reeds voordelig op de ontwikkeling van deze streek gewerkt heeft en voortdurend zal blijven werken, eene streek, die voor graan- en houtteelt van groot gewigt is voor de overige gewesten, waar reeds een schoon verband tusschen het fabrijkwezen en den landbouw bestaat en waar nog plaats is voor eene tiendubbele bevolking van de tegenwoordige. Moge het de tegenwoordige en de volgende besturen niet aan de zelfden lust en ijver ontbreken, om de bestaande gemeenschap, waar noodig, te verbeteren en uit te breiden."

Aldus Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis in 1858.

Achteraf blijkt dat er nog al het een en ander meer heeft moeten gebeuren. Ene meneer Mac Adam is begonnen met de begrinte wegen van een laag gebroken basalt te voorzien, zo ontstonden toen de z.g.n. macadamwegen. Hierover kwam later een laag teer, die er in overvloed was van de gasfabrieken. En weer later kwamen de asfalt- en beton wegdekken.

F. Zandstra.

Ds. J.A. Prins en de Eper gemeente woning (2)

Van 1911 tot 1917

De architect M.A. van Nieukerken en bestuurslid W. Holkeboer

De in de loop van de 19e eeuw begonnen strijd voor radicale verbetering van de levensomstandigheden van vooral de arbeidersklasse, begon aan het eind van de 19e eeuw en aan het begin van de 20e zijn eerste, zij het nog povere, vruchten af te werpen. Niet alleen in het buitenland maar vooral ook in de grote steden van ons land werden, ten behoeve van zowel de stoffelijke als de geestelijke belangen van "de kleine man" verenigingen opgericht, uitgaande van kerkgenootschappen,

politieke partijen, gemeenten en bedrijven, die ernaar streefden hun eigen gebouwen, verenigingslokalen en tehuizen te verkrijgen.

In deze gebouwen konden dan jongeren en ouderen, ongeacht hun maatschappelijke stand en hun ontwikkeling, voorlichting krijgen op allerlei gebied, toerusting voor het leven met al zijn eisen, bezieling voor wat waar en goed en schoon is. De ogen moesten geopend blijven of worden voor al wat kennis bevordert, karakter vormt en het gemoed adelt. Daarbij diende men bij het vragen van rechten, ook zijn plichten te kennen. Men kon dat alles trachten te bereiken door woord en beeld, door eigen aanschouwing en onderzoek, door lectuur en onderlinge gesprekken.

Ds. Prins voelde zich door deze ideeën en idealen sterk aangesproken. Uit eigen ervaring wist hij dat het overgrote deel van de Eper bevolking, bestaande uit kleine boeren en (boeren)arbeiders, dag in dag uit hard moest werken voor een sober bestaan en aan andere aspecten van het leven niet of nauwelijks toekwam. Hij zong op middelen om een gebouw in Epe op te richten waar geprobeerd kon worden bovengenoemde ideeën te verwezenlijken. Dit zou dan de kroon zijn op alles wat hij op religieus en maatschappelijk gebied tot stand gebracht had in Epe.

Hij voerde gesprekken met prominente figuren in ons land die deze instellingen in andere plaatsen hadden opgericht en sterk propageerden. Dit prikkelde ds. Prins tot navolging, zij het op zijn eigen wijze.

Hij bezocht Noordwijkerhout waar een Gemeentewoning in werking was. Hij bezocht de Volkshuizen in Leiden, Hilversum, Groningen, Amsterdam en Apeldoorn, waar op grote of kleine schaal openbare leeszaal of tehuizen waren en woonde in Hannover een congres over volkskunst bij. De opgedane ideeën en vingerwijzingen deden hem besluiten zijn plannen voor een soortgelijke instelling in Epe uit te voeren.

Alle kosten (ruim f 30.000) zou hij uit eigen middelen betalen.

De volgende Epenaren vond hij bereid te zijner tijd een betuursfunctie te aanvaarden:

W. Holkeboer, godsdienstonderwijzer, koster en voorzanger van de Grote Kerk;

A.G.J. Lensink, hoofd van de Dorpsschool;

H. van Manen, mede-directeur van drukkerij Hooiberg;

Johs. Overbosch, kruidenier en eigenaar van een grutterij;

J. van der Wal, directeur van de zuivelfabriek "Gelria" te Zuuk.

In 1911 kocht hij een groot stuk grond aan de Stationsstraat, de plaats

waar de EGW zou verrijzen. Samen met de heer Holkeboer maakte hij een schets van het gebouw, zoals het er volgens hem ongeveer moest uitzien.

Deze schets legde hij voor aan M.A. van Nieukerken te Gorsel, architect (wiens bouwwerk, een sanatorium te Beekbergen, de aandacht had getrokken). Deze was enthousiast over de plannen van ds. Prins en toonde zich bereid tekeningen en bestek te maken.

Dat inwoners van Epe het gebouw zouden maken, voorzover mogelijk, stond vanaf het begin vast. Aannemers werden de gebroeders Ter Haar, speciaal belast met het grond- en timmerwerk. Verder werkten mee metselaar Joh. Kwakkel, als schilders de gebroeders Van Vemde, als smid Johs. van Lohuizen (later Witteveen), als loodgieter L. Lammers en voor de tuinaanleg T. Jonker.

Als nieuwigheid zou het gebouw elektrisch verlicht worden. Alleen de Stoomdrukkerij Hooiberg bezat in die tijd een elektriciteitsinstallatie. Via bovengrondse draden zou van daaruit de EGW aangesloten worden. (Ds. Prins kreeg in 1903, toen Hooiberg de concessie voor een elektriciteitsinstallatie kreeg, direct elektrisch licht, een geschenk van de kerkelijke gemeente, als dank voor het afzeggen van een beroep). Dat karwei moest opgeknapt worden door het Electricisch Technisch Bureau C.E. Wolff te Maarssen. De architect zag er op toe, dat bij de aanleg muren en balken niet werden beschadigd en dat de installatie ter zijner tijd zonder bezwaar kon worden aangesloten op een elektrische centrale. Ook was er een expert voor nodig die vaststelde hoe diep de put geslagen moest worden voor het verkrijgen van zuiver drinkwater.

Op 30 aug. 1911 was de bouw enthousiast en met voortvarendheid begonnen. De wens van ds. Prins was dat het gebouw in de zomer van 1912 in gebruik zou worden genomen.

De architect volgde de werkzaamheden nauwkeurig en kritisch. Met Ter Haar had hij nogal eens strubbelingen, omdat hij vond dat deze niet vlug genoeg opschoot.

Op een keer kwam het tot een heftige woordenwisseling, waarbij de architect "eens eventjes de puntjes op de i had gezet", zoals hij later verklaarde. Ter Haar was zeer ontdaan en beklaagde zich bij ds. Prins. Deze probeerde de zaak te sussen. Tegen Van Nieukerken merkte hij op; "Ik verzoek u aan den ouden Salomo te denken (ook een bouwmeester-koning) die zei: die zich zelve beheerscht, is sterker dan die een stad inneemt".

Het schijnt geholpen te hebben.

Ds. Prins hield ook zelf toezicht op de werklieden. Op het werk mocht

geen sterke drank gebruikt worden. Lonen moesten worden uitbetaald op het werk, niet in een herberg. Er moest voortdurend goed drinkwater beschikbaar zijn en een zindelijk toilet.

Intussen had hij met zijn medewerkers een stichting: De Eper Gemeente Woning in het leven geroepen. In de statuten werd de doelstelling als volgt omschreven: "de stichting heeft ten doel de bevordering van het godsdienstig, zedelijk en maatschappelijk leven van de inwoners binnen de grenzen van de Hervormde Gemeente te Epe, zulks in vrijzinnigen geest.

Zij tracht dit doel te bereiken door:

1°. het verschaffen van gelegenheid tot het houden van vergaderingen:

- a. van de kerkelijke besturen der Herv. Gem. te Epe,
- b. van vereenigingen, die zich ten doel stellen de bevordering van godsdienstige, zedelijke of maatschappelijke doeleinden,
- c. van personen, die deze doeleinden beoogen.

2°. het verschaffen van gelegenheid tot het lezen en het ter lezing ontvangen van boeken en andere geschriften,

3°. het organiseren van lezingen en andere samenkomsten."

Na de voltooiing van het gebouw werden de bouwers gefotografeerd. Van links naar rechts: Joh. Kwakkel, Van Lohuizen of Lammers of Witteveen, W. van Vemde (de latere (hulp)koster van de Ned Herv. kerk), de gebroeders Joh. en G. ter Haar.

In de loop van april 1912 was het gebouw klaar en eind juni ook de inrichting. Er werden veel geschenken aangeboden door plaatsgenoten, maar ook familieleden, vrienden en kennissen van ds. Prins in ons land, boden nuttige geschenken aan.

350 gemeentenaren schonken een fraaie piano. Verder lampen, klokken, schilderijen, tafels, boeken, een oorkonde (van de architect), vloerbedekking, een voorzittershamer, enz.

De plaatselijke vereniging "Nut en Genoegen" stond haar bibliotheek af en stelde nog enig geld ter beschikking voor aankoop van nieuwe boeken. Zo deed ook het leesgezelschap "Ontwikkeling en Ontspanning". De leeszaal bezat bij de opening ruim 1000 boeken verdeeld in onderscheidene rubrieken.

Op 21 oktober vond de officiële opening plaats. In de Grote Kerk werd een bijeenkomst gehouden voor genodigden, waartoe ook B. en W. van Epe behoorden en vertegenwoordigers van landelijke instellingen met dezelfde strekking als de EGW.

Ds. Prins hield een toespraak waarin hij benadrukte, dat jong en oud, van alle rang of stand, konden deelnemen aan de activiteiten in dit gemeentelijk Tehuis om er gevoed te worden naar de geest.

Daarna toog men naar het nieuwe gebouw, waar de zangvereniging "Eensgezindheid", onder leiding van de heer Tuyten, enige toepasselijke liederen zong.

De burgemeester wenste namens de gemeente de EGW veel succes en zegde alle medewerking toe.

Het aangloeien van de elektrische verlichting betekende dat de EGW geopend was. Men maakte een rondgang door het gebouw: de grote zaal met zijn schouw en 't volle licht van een streng gemodelleerde kroon, de veranda, de leeszaal met een reeks kasten, gevuld met boeken en geschriften, op de grote, door de heer Spijker uit Apeldoorn gemaakte tafels: plaatwerken, dag- en maandbladen en illustraties. In de bovenzaal prijken de keurig bewerkte tafels, de klassieke, ouderwetse stoelen en op de schoorsteen het wapen van de Herv. Gem. in gips en de oorkonde van de heer M.A. Nieukerken. Ten slotte de aan het gebouw verbonden woonhuis van de directeur, de heer W. Holkeboer.

Men ging naar huis in de hoop dat het goede begin door een succesvolle toekomst zou worden gevolgd.

Om een indruk te krijgen over alle activiteiten die in de EGW plaatsvonden, doen we een greep uit de zeer vele lezingen, vergaderingen, bijeenkomsten en tentoonstellingen en behandelen de periode 1912

tot 1917, het jaar dat ds. Prins met emeritaat ging. We merken daarbij op dat door kolengebrek, als gevolg van de Eerste Wereldoorlog, een aantal lezingen niet kon doorgaan en de leeszaal gedurende enkele wintermaanden gesloten moest worden.

We beginnen met de leeszaal en de uitleenbibliotheek.

De heer W. Holkeboer, die tot directeur benoemd was, had ook de leiding over de leeszaal en uitleenbibliotheek, waarbij hij door een aantal vrijwillige medewerksters en -werkers werd geassisteerd. Van okt. 1912 tot juni 1913 werd de leeszaal bezocht door 1185 personen van 18 jaar en ouder, behorende "tot allerlei standen en beider geslacht". Met bijzondere vergunning werden ook enkele 17-jarigen toegelaten. Meestal werd iedere week 't een of ander dat in verband stond met de gebeurtenissen van de dag, tentoongesteld, hetzij boekwerken, platen, kaarten, foto's, enz. Voorts stond er in de leeszaal een brochure-tafel, waarop zich allerlei kleine geschriften bevonden over land- en bosbouw, vee- kippen- en bijenteelt, over planten en bloemen, gezondheidsleer, opvoeding, onderwijs, reisbeschrijvingen, algemene- en vaderlandse geschiedenis, over Gelderland, Epe; er lagen stichtelijke lectuur en dichtbundels.

In de leeszaal mocht niet gerookt worden, er mochten geen gesprekken worden gevoerd. Verversingen waren er niet te verkrijgen, maar wel stonden er een karaf met water en enkele glazen. (Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de leeszaal ook beschikbaar gesteld voor in Epe ingekwartierde militairen, maar er werd weinig gebruik van gemaakt). De uitleenbibliotheek die alleen in de winter open was, bevatte aanvankelijk ruim 500 nummers. Men kon boeken lenen, als men een catalogus had aangeschaft á 10 cent.

In de periode okt. 1912 tot juni 1913 werden 1847 boeken uitgeleend. Ieder boek werd uitgeleend in een afwasbaar, linnen omslag.

Lezingen in de periode 1913/14 door:

Het Drankweer-Comité (met lichtbeelden), door ds. Van Dam over Vrijheid en Vroomheid; door prof. H.G. Groenewegen met zang van mej. Groenewegen over Godsdienst en kunst; door T. Hooiberg over Londen; door prof. Eerdmans over Rome.

Vergaderingen van de Oldermannen van het St. Anthonie Gilde, van afd. Epe van de Heije Stichting; van de Vacantiekolonie afd. Epe, van de Kerkeraad, Kerkvoogden en Notabelen van de Ned. Herv. Kerk en vanzelfsprekend van het bestuur van de EGW.

Een **tentoonstelling** van de Rembrandt bijbel en een tentoonstelling van het Bijbelsch Museum. Als treffende bijzonderheid bij de laatste tentoonstelling vond men dat een "Israëliet" de voorwerpen van de

Joodse eredienst toelichtte en een Rooms Katholiek die van de R.K. Kerk.

Andere activiteiten: Muziekuitvoering georganiseerd door de Eper Courant, Kerstfeest van de Zondagsschool, een door het St. Anth. Gilde georganiseerde feestelijke uitreiking op 31 aug. 1913 van geschenken aan leerlingen van de openbare scholen die gedurende 2 jaren het Herhalingsonderwijs getrouw en met ijver hadden gevolgd, de wekelijkse repetities van de zangverenigingen "Eensgezindheid", "Maggiolata" en het Christelijk Mannenkoor. Een beambte ter Secretarie gaf een cursus onderwijs aan a.s. politie-beambten, de Boerenleenbank hield er haar wekelijkse zittingen, de heer Windemuller, arts, eerst in Oene en later in Vaassen, gaf op verzoek van het Rode Kruis een cursus voor eerste hulp, vooral ook aan oorlogsgewonden, vergaderingen over Vrouwenkiesrecht, een cursus gegeven voor meisjes uit de landbouwende stand over het woonhuis, koken, kinderverzorging, kleding en voeding.

De toegang tot lezingen, enz. was meestal gratis, soms werd een toegangsprijs geheven variërende van 5 tot 20 cent.

We mogen zeker vaststellen dat er druk gebruik gemaakt werd van de EGW. In het verslag over 1914/15 lezen we, dat in verband met de oorlog de afdeling Epe van het Rode Kruis over de Grote Zaal kon beschikken. De leeszaal was iedere avond open om de nieuwsbladen te kunnen lezen. Deze kwamen 's avonds om half acht per post aan en werden dan meteen opgehaald en naar de EGW gebracht.

Van 24-31 oktober 1915 werd een tentoonstelling gehouden van "velerlei dingen die betrekking hadden op Epe in de vroegere jaren".

Deze tentoonstelling was een groot succes, want velen hadden "er toe bijgedragen om iets af te staan uit hun huis, kist, koffer of kast, dat nog van 'olden tied' was.

Uit de uitgebreide collectie noemen wij: Oude bijbels en kerkboeken met zilveren, bewerkte sloten, oud tinnen avondmaalsstel en fraai geciseleerde avondmaalsbekers, handschriften van vroegere predikanten, en het oudste kerkeboek uit 1605 van de Herv. Gemeente, benevens boekwerken door vorige predikanten uitgegeven, belletjes van de collecte-zakjes. (Alles uit het archief der Herv. gemeente). Een papiermakerij in 't klein, zoals oudtijds op de Veluwe in werking was (ook in Epe), ingezonden door den heer Cramer van Wapenveld, waarbij alles was nagebootst op zeer duidelijke wijze. Eenige oude wapens vroeger bij nachtwacht en politie alhier in gebruik, alsmede kruihorens en vuursteengeweer of bijl (ingezonden door W. Cats te

Velp en Dr. Loeff). Het rookgerij van onze voorouders, tabaksdoozen met inscriptie, snuifdoozen enz. Een oude herdersfluit. Schoolplank, oud lampje, wandelstokken, drinkkannen en kroezen, brandewijnkommen, enz. van het schuttersgilde in Zuuk met afbeelding van den vogel en koningsprijs, die jaarlijks verschoten werd, (van de familie Slijkhuis). Serviezen, waaruit de grootouders in dure tijden koffie dronken, van zeer klein formaat. (Familie A.J. Brouwer), ouderwetsche kopjes, presenteertrommels enz. 't Spinnewiel van de laatste spinster, voor enkele jaren overleden, met haar portret, alsmede kleine voorwerpen, die onze grootouders in naaidoos, of rokzak bewaarden, loderijndoosjes, naaldenkokers enz., brillen en breipennen. Een mannequin vertoonde de deftige kleeding der vrouwen vóór een 150 jaren, terwijl boven de beeltenis van een oud boertje met korte broek en hoogen hoed uit de vorige eeuw, dit hoofddekseel in al zijn omvang prijkte.

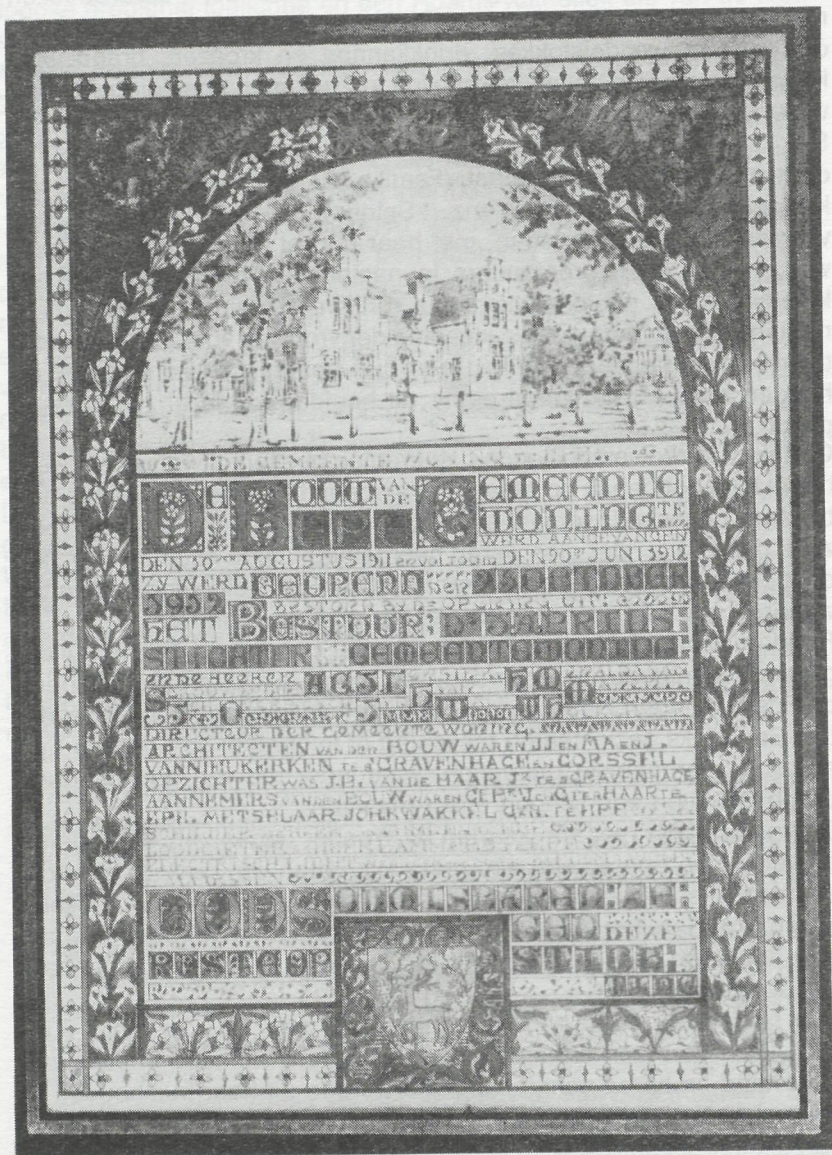
Op tafels waren verschillende papieren en boeken uit vorige eeuwen, betrekking hebbende op zaken en personen bij name of geruchte nog bekend, uitgesteld, sommige stukken met zegels en stempels voorzien, die veilig onder glas waren neergelegd. Oude acten, en familie-dagboeken zoowel als de exemplaren van de Geldersche Almanak waarin 't een of ander over de Veluwe en Epe voorkwam.

Rondom waren de wanden behangen met gewone en enkele buitengewone tekeningen, platen en schilderijen, die allen betrekking hadden op Eper woningen, gebouwen, boerderijen en toestanden uit vroegere tijd. Een reeks gezichten (in teekening of fotografie) op het dorp Epe en zijne voornaamste gedeelten, waaronder die van den fotograaf Jacob Scholten een schoon effect maakten.

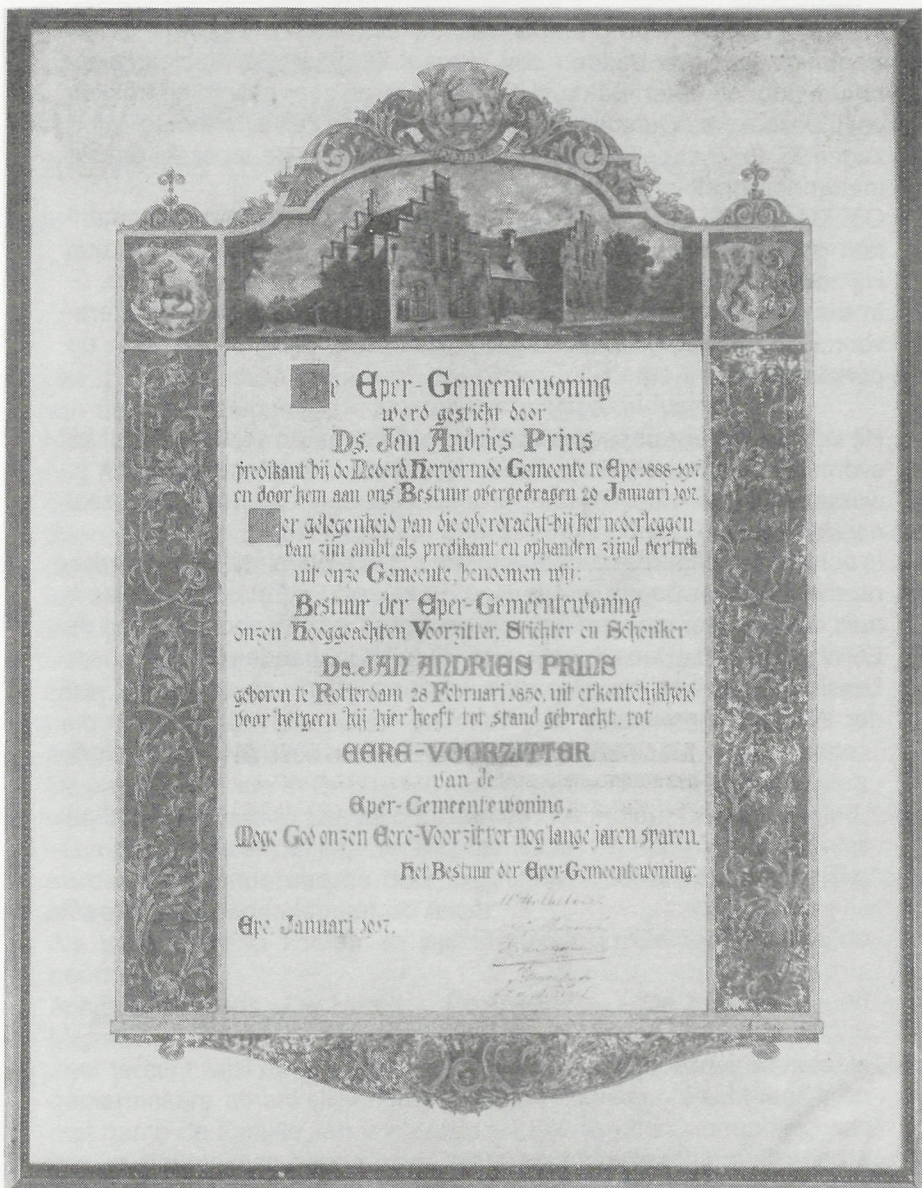
Ook ontbrak het niet aan kaarten uit vroeger dagen van Gelderland, de Veluwe en Epe en aan een reeks portretten van gestorvenen, die eenmaal hier als burgemeester, predikant, schoolmeester, bekend waren of als landbouwer, herder, kluizenaar hebben gewerkt, gewaakt of vertoefd, en de H.H. Chevalier en Rauwenhoff als grondeigenaars van Tongeren.

Een tafel was gewijd aan de echtgenoot van Ds. Overdorp n.m. E.M. Post. Men kon al hare werk daar vinden, alsmede brieven van hare hand en haren echtgenoot, voorwerpen uit haar huishouden of toilet, en beschrijvingen over haar letterkundige studies.

Aan elk der bezoekers werd als souvenir een fraai gedrukt portret uitgereikt met één harer gedichten en een afbeelding van de Vaas op 't marktplein indertijd geplaatst".

Calligrafie gemaakt als herinnering aan de opening van de EGW (1912)

Calligrafie gemaakt ter gelegenheid van de benoeming van ds. J.A. Prins tot ere-voorzitter van de EGW (1917)

Tot 1917 bleef het programma van de activiteiten ongeveer gelijk. Sommige lezingen hadden een actueel karakter. De muziekuitvoeringen door de heren Bakhuis uit Marle waren zeer geliefd en trokken veel bezoekers. Cursussen Boekhouden en Zuivelbereiding voorzagen in een behoefte. Door kolengebrek moest de leeszaal enkele maanden gesloten worden.

Op 29 jan. 1917 draagt ds. Prins die op 13 mei van dat jaar met emeritaat gaat, de EGW over aan het reeds eerder genoemde bestuur. Hij zal jaarlijks *f* 1000.— beschikbaar stellen voor de exploitatie.

In de bestuursvergadering van 23 febr. 1917 wordt ds. Prins tot erevoorzitter benoemd, vastgelegd in een fraai calligrafisch stuk op perkament.

Hij zal het bestuur desgewenst blijven adviseren en wijst erop, dat bij eventuele vacatures ook dames in het bestuur benoemd behoren te worden. Verder vindt hij het organiseren van een kinderleeszaal noodzakelijk.

In een gecombineerde vergadering van het EGW-bestuur met de Kerkeraad en de Kerkvoogdij van de Ned. Herv. kerk, wordt ds. G.D. Goedhuis, de opvolger van ds. Prins als predikant, ook tot voorzitter van de EGW benoemd. Deze functie was tijdelijk in handen van de heer Lensink. De heer H. van Mannen wordt secretaris en de heer J. van der Wal penningmeester.

(wordt vervolgd)

R. Paasman

De papiermolens in de provincie Gelderland, alsmede in Overijssel en Limburg.

---

door H. Voorn,
m.m.v. Mevr. Dr. J Hollestelle en
Drs. G.D. Cornelissen de Beer

Het is een kolossaal boekwerk geworden, dit derde en laatste deel van de "Geschiedenis der Nerderlandse Papierindustrie".

Maar liefst 736 bladzijden telt dit standaardwerk! Zag de heer Voorn nog kans delen 1 en 2 in z'n eentje samen te stellen, voor dit laatste deel was dit een onmogelijke taak en heeft hij een beroep kunnen doen op de hierboven vermelde medewerkers. Het is een bijzonder gelukkige zaak dat de Vereniging van Nederlandse Papier- en Kartonfabrieken kans heeft gezien de financiering van dit fraaie boek rond te krijgen. Een woord van dank aan de onvermoeibare motor van de vereniging, haar oud-voorzitter de heer J.W. Schut te Apeldoorn is zeker op zijn plaats. Terecht heeft de schrijver dit deel dan ook aan hem opgedragen. Het eerste gedeelte (185 bladzijden) beschrijft in een drietal deelgroepen het papiermakersambacht. Ten eerste: De papierfabricage in Gelderland, onderverdeeld in vijf hoofdstukken waarin respectievelijk aan de orde komen: De molen, - Water en wind, - Lompen, - Papiermaken, - en Mechanisatie. Op een prettige manier worden deze onderwerpen door de schrijver behandeld. Duidelijke afbeeldingen ondersteunen de tekst.

Als tweede groep komen de papiermakers in Gelderland aan de beurt.

Achtereenvolgens: De Heren, - De meesters, - De knechten, - en Migratie.

Zeer terecht wijst de schrijver in dit gedeelte erop hoezeer de meeste papiermakers afhankelijk waren van hun "Jonker - Pachttheer", en met name de Familie van Isendoorn á Blois van de Cannenburg was beslist niet altijd zo begaan met het lot van haar pachters. De derde afdeling behandelt: De statistiek, - De handel, - De merken, - en een overzicht van de meest voorkomende Gelderse watermerken. Stuk voor stuk veel goede en interessante informatie. Het tweede gedeelte van dit boek geeft een overzicht van alle bekende papiermolens in

Gelderland, Overijssel en Limburg alsmede nog een vijftal in Friesland, Zuid Holland en Utrecht. Het is ongelooflijk zo veel als de schrijvers over de diverse molens bij elkaar hebben weten te brengen. Niet alleen over molens maar ook veel over de papiermakersfamilies en gezien veel papiermakers hun levenspartner vonden in het gezin van een medevakgenoot ligt hier ook voor de genealoog die papiermakers onder zijn voorouders heeft een schat aan materiaal.

Van de gemeente Epe worden de volgende molens behandeld:

De molen te Norel.

De molen te Vemde.

De zuidelijke molen op de Wittebeek.

De noordelijke molen op de Wittebeek.

De Nieuwe- of Achterste molen.

De Rozendaalse molens (Zuuk).

De molen bij Schaveren.

De Smallertse molen 1.

De Smallertse molen 2.

De Nieuwe molen 1.

De Nieuwe molen 2.

N.V. de Veluwe.

De Hofsemolen 1.

De Hofsemolen 2.

De Klundermolen.

De oude Hattemse molen.

De nieuwe Hattemse molen.

De Rollekootsmolen 1.

De Rollekootsmolen 2.

De Oosterhofse kopermolen.

Het Kraaiennest.

De molen bij de Oosterhof.

De westelijke Holtsemolen.

De oostelijke Holtsemolen.

De Geelmolen 1.

De Geelmolen 2.

De oostelijke Brinkermolen.

De westelijke Brinkermolen.

De Cicadellemolen.

De zuidelijke Dorpermolen.

De noordelijke Dorpermolen.

De bladzijden 484 t/m 544 zijn voor deze molens ingeruimd. Wel een bewijs hoe belangrijk de papierindustrie in onze gemeente geweest is.

Voor een ieder die iets over een bepaalde molen en haar bewoners wenst op te sporen is in dit boek zeker wat van zijn gading. Bijzonder plezierig in het gebruik is de verwijzing naar andere molens wanneer een papiermaker van elders kwam en ook wanneer hij de gemeente Epe verliet om op een andere Gelderse molen zijn beroep voort te zetten.

Uitvoerige registers, zoals Register van veldnamen, straatnamen, gebouwen, enz. Een register van molens en andere bedrijven. Een register van persoonsnamen volmaken dit boek en geven de lezer de mogelijkheid op een gemakkelijke manier het maximum rendement uit deze publicatie te halen. Ondanks de zorgvuldige correctie van het tekstmateriaal glipt er toch altijd wel een enkel foutje door.

Zo is het slot van de tekst van het Klundermolentje op blz. 513 niet juist. Water en grond van het gewezen Klundermolentje werden niet aan Frans Jan Haack verkocht in 1765. De hier bedoelde verkoop betreft de molen bij Schaveren blz. 500. Verder trof ik nog een foutje aan in de tekst van de molen "De Vlijt" te Apeldoorn waar op blz. 352 wordt vermeld dat van Gerrevink in Vaassen het eerste bedrijf was waar met stoomenergie werd gewerkt. Dit moet zijn van Gerrevink in Wapenveld. Ten slotte wil ik de lezers er nog op wijzen dat dit voortreffelijke boekwerk ook aanwezig is op het gemeentearchief van Epe zodat belangstellenden het daar altijd op die tijden dat de streek-archivaris aanwezig is, kunnen inzien.

W. Terwel.

Voor een tabel die alle overzaten papieren molens op deze plaats
 west de toestand is dit boek een van zijn best. De
 plaats is het gevolg is de wijziging naar andere molens
 een papieren molens waren en ook waarom is de gemeente
 Eindhoven om op een andere plaats molens zijn
 zelfde naam te hebben en ook waarom is het
 Uiteindelijk zoals het is van veranderingen
 gevonden. Het is belangrijk om te weten dat
 lijst van personen en volmaken dit boek en geven
 mogelijk op een gemakkelijke manier het
 uit deze publicatie te halen. Omdat de
 te kammeraal gite of toch niet van een
 Zo is het slot van het Kinderen
 juist. Water en grond van het
 van Franc Jan Haseck verkocht in 1755. De
 met de molens bij Schraven dts. 500. Vanter
 in de lijst van de molens "De Vijf" te
 wordt vermeld dat van Gemeente in
 was met stoomenergie werd gewerkt. Dit
 Weperwert. Ten slotte wil ik de lezers er
 laatste boekwerk ook aanwezig is op het
 zodat belangstellenden het daar tijd op
 schrijven aanwezig is kunnen inzien.

- De Molens van Mitterdal
- De Molens van Wierden
- De Molens van 1.
- De Molens van 2.
- De Oostelijke Molens
- Het Kruisendal
- De Molens bij de Oosthof
- De Westelijke Molens
- De Oostelijke Molens
- De Westelijke Molens
- De Oostelijke Molens
- De Westelijke Molens
- De Oostelijke Molens
- De Westelijke Molens
- De Oostelijke Molens
- De Westelijke Molens

